

Fridrih Vilhelm Jozef Šeling

O DANTEU U VEZI S FILOZOFIJOM

Oni što prošlost vole više nego sadašnjost neće se čuditi da vide sebe vraćenima od pogleda potonje, koji ne nagrađuju uvek, nazad ka jednom udaljenom spomeniku filozofije prepletene s poezijom, kao što su dela Dan-tea, dugo već prekrivena svetošću antike.

Stoga zahtevam kao opravdanje ovog mesta, koje ova promišljanja ovde zauzimaju, isprva ništa da se doda već: da pesma, na koju se ona odnose, jeste jedan od najznačajnijih problema filozofske i istorijske konstrukcije umetnosti. Ono što sledi će pokazati da ova istraživanja u sebi uključuju jedno još opštije koje podrazumeva odnose same filozofije te da za nju nije od manjeg interesa nego što je za poeziju, čiji međusobni spoj, ka kojem teži celokupno novo doba, postavlja obema stranama jednako određene zahteve.

Među najsvetijem, gde se udružuju religija i poezija, stoji Dante kao prvosveštenik i posvećuje celokupnu modernu umetnost za njeno određenje. Ne kao jedna pojedinačna pesma, već predstavljajući ceo rod novije poezije i samu sebe kao jedan rod za sebe, stoji božanska komedija tako potpuno dovršena, da je teorija apstrahovana iz pojedinačnih formi njoj potpuno neprimerena, te ona kao vlastiti svet zahteva i vlastitu teoriju. Predikat božanstvenosti dao joj je stvaralac, jer se ona bavi teologijom i božanskim stvarima; komedijom ju je nazvao po njenom najjednostavnijem pojmu i njoj suprotnog roda, zbog strašnog početka i srećnog ishoda te jer je mešovita pri-roda njegove pesme, čija je građa čas uzvišena čas prozaična, ujedno učinila nužnim i jednu mešovitu vrstu izlaganja.

Vidi se međutim lako, da se prema uobičajenim pojmovima ona ne može nazvati dramskom, jer ne prikazuje ograničeno delanje. Utoliko što je Dante sebe držao za glavnu osobu, koja služi samo kao veza za nemerljivo bogatstvo likova i slika, a više se trpno nego aktivno drži, mogla bi se ova pesma činiti bližom romanu. Ali i ovaj pojam je iscrpljuje tako malo, kao što se ona prema jednoj uobičajenoj predstavi može nazvati epskom, jer se u predme-tima samog prikaza ne nalazi sukcesija. Da se posmatra kao poučna pesma jednako je nemoguće, pošto je ona napisana u još neuslovljenijoj formi i nameri od one poučnih pesama. Tako ona nije ništa od toga posebno, ujedno nije nešto puko sastavljeno, već nešto sasvim osobeno, upravo organsko; nije

mešavina svih elemenata ovih rodova koja bi na osnovu neke samovoljne veštine iznova nastajala, nego apsolutni individuum, koji se ne može porediti ni sa čime drugim do samim sobom.

U najopštijem, građa pesme je izgovoreni identitet celine vremena pesnika, prožimanje njegovih događaja s idejama religije, nauke i poezije u najvišem duhu toga veka. Naša namera nije da ga odredimo u njegovom neposrednom odnosu s vremenom, već mnogo više u njegovom opštem važenju i uzornosti za celovitu modernu poeziju.

Sam nužni zakon do one tačke koja leži u još neodređenoj daljini, gde veliki ep novog vremena nastupa kao zaokružen totalitet, koji se do sada samo rapsodično i u pojedinačnim pojavama najavljuje, glasi: da individuum gradi njemu obznanjen deo sveta u jednu celinu i da iz građe svog vremena, njegove povesti i nauke, stvara sebi vlastitu mitologiju. Jer kako je stari svet uopšte svet rodova, tako je moderni svet svet individua: tamo je ono opšte istinski posebno, vrsta deluje kao individuum; ovde je obrnuto posebnost polazište koje treba da postane opštost. U onome [svetu] je baš stoga sve trajno, neprolazno: broj takoreći nema moći, pošto opšti pojam pada u jedno s individuumom. U ovome je trajni zakon smena i promena, ne kao konačan, već krug koji se širi u beskonačno samo kroz individualitet, da obuhvata svoja određenja i jer univerzalnost pripada suštini poezije, tako je nužni zahtev ove da individuum opet postane kroz najvišu osobenost opštevažeći, da kroz potpunu posebnost opet postane apsolutan. Baš na osnovu onog individualnog svoje pesme, što nije ni sa čim drugim uporedivo, Dante je stvaralac moderne umetnosti, koja bez ove samovoljne nužnosti i nužne samovolje ne bi mogla biti mišljena.

Od prvih početaka grčke poezije pa nadalje, mi vidimo da je ona od nauke i filozofije potpuno odvojena – kod Homera, i ovaj se proces odvajanja nastavlja sve do potpunog suprotstavljanja pesnika i filozofa, koji su alegorijskim pojašnjavanjima homerskih pesama bezuspešno nastojali da proizvedu harmoniju. U novije vreme je nauka prethodila poeziji i mitologiji, koja ne bi mogla da bude mitologija da nije univerzalna i da nije sve elemente postojećeg obrazovanja, nauku, religiju, umetnost samu, uvukla u vlastiti krug, te ne samo građu sadašnjeg, nego isto tako i prošlog vremena splela u potpuno jedinstvo. Pošto umetnost zahteva ono zaključeno, ograničeno, a duh sveta pak teži spram neograničenog i nekolebljivom čvrstinom razara svaku ogradu, u ovaj sukob mora stupiti individuum da s apsolutnom slobodom razlučuje, nastoji da vremenski trajuće likove istragne iz mešavine i unutar formi, koje su samovoljom izvučene, tkanju svog pesništva iznova da, na osnovu apsolutne osobenosti, nužnost unutar sebe i opšte važenje izvan.

Ovo je učinio Dante. On je imao pred sobom građu povesti sadašnjice kao i prošlosti. Nije ju je mogao pretvoriti u čist ep, delom usled njegove prirode, delom jer bi time iznova isključio druge strane obrazovanja vlastitog vremena. Njegovoj celini pripadaju i astronomija, teologija i filozofija onog vremena. Ove nije mogao prikazati u poučnoj pesmi, jer bi se i time iznova ograničio, a njegova pesma, da bi bila univerzalna, morala je istovremeno biti istorijska. Potrebno je bilo sasvim samovoljno otkriće, koje proizilazi iz individue, da se ovaj materijal poveže i izgradi organski u celinu. Da se ideje filozofije i teologije prikažu u simbolima bilo je nemoguće, jer nije postojala simbolička mitologija. Jednako malo je mogao svoju pesmu da učini sasvim alegorijskom, jer onda ona opet ne bi mogla da bude istorijska. Ona je moralo tako da bude potpuno osobena mešavina onoga alegorijskog i istorijskog. U egzemplarnoj poeziji starih nikakav izlaz ove vrste nije bio moguć: samo ga je individuum mogao dosegnuti, samo naprosto slobodno otkriće ga je moglo slediti.

Danteov spev nije alegorijski u smislu da njegovi likovi nešto drugo samo znače, a da jesu nezavisno od značenja i po sebi samima. S druge strane, nijedan od njih nije na takav način nezavisan od smisla, da bi ujedno bio ideja sama i više od njene alegorije. U njegovom spevu postoji, dakle, jedna osobena sredina između alegorije i simboličko-objektivnog uobličjenja. Nema nikakve sumnje, a to je pesnik sam na drugom mestu pojasnio, da je Beatrice, na primer, alegorija, naime teologija. Tako i njene pratilje, tako i mnoštvo drugih likova. Ali oni se računaju istovremeno po sebi samima i javljaju se kao istorijske ličnosti, bez da su usled toga simboli.

Dante je u ovom pogledu uzoran, jer je on izrazio ono što moderni pesnik ima da čini, kako bi se celina povesti i obrazovanja njegova vremena, jedina mitologijska građa koja leži pred njim, položila u poetsku celinu. On mora da poveže iz apsolutne samovolje ono poetsko i ono istorijsko, on mora da bude alegorijski, a i to je opet protiv sopstvene volje, pošto on ne može biti simbolički, kao ni istorijski, jer treba da bude poetski. Otkriće koje on u ovom pogledu čini jeste u svakom slučaju jedinstveno, jedan svet za sebe, koji sasvim pripada ličnosti.

Jedini nemački spev s univerzalnom osnovom (Anlage) povezuje skupa na sličan način same krajnosti unutar težnje vremena putem osobenog otkrića parcijalne mitologije – likom Fausta, premda se on daleko više u Aristofanovom značenju može nazvati komedijom, i u drugom više poetskom smislu od Danteove poeme božanskom.

Energija s kojom individuum uobličava posebnu mešavinu građe vremena i svog života koja je pri ruci određuje meru u kojoj on poprima mitologijsku snagu. Danteove ličnosti dobijaju jednu vrstu večnosti već mestima na

koje ih on podiže i koja su večna; ali ne samo ono zbiljsko, koje on uzima iz vlastitog vremena, kao što je istorija Ugolina i drugih, već i ono što je potpuno izmislio, poput sudbine Odiseja i njegovih saputnika, ima u kontekstu njegove pesme istinsku mitološku izvesnost.

Može biti samo od veoma podređenog interesa da se Danteova filozofija, fizika i astronomija po sebi i za sebe prikažu, jer njihova istinska osobenost leži u načinu na koji su spojeni s poezijom. Ptolomejski sunčev sistem, koji je u izvesnoj meri osnov njegove poetske građevine, ima već po sebi mitološku obojenost; ukoliko se pak njegova filozofija okarakteriše kao aristotelijanska, tako se pod time ne sme razumeti čista peripatetička, nego ona sveza nje s idejama platoničkog koja je tom vremenu svojstvena, kao što se da dokazati mnogim verzijama njegove pesme.

Mi se nećemo zadržavati pri snazi i solidnosti pojedinih mesta, jednostavnosti i beskrajnoj naivnosti pojedinih slika, u kojima je on izrazio svoje filozofske ideje, kao što je ona poznata o duši koja iz božijih ruku dolazi poput malenog devojčurka, koji detinjasto plače i smeje se, jednostavna dušica koja ne zna ništa izvan toga da, pokrenuta od strane vedrog stvaraoaca, sebe rado okreće ka onome koji je oduševljava: govorimo samo o opštim simboličkim formama celine, u čijoj se apsolutnosti više nego u bilo čemu drugom spoznaje opšti značaj i večnost ovog speva.

Kako se povezanost filozofije i poezije raspoznaje još samo u njihovoj podređenoj sintezi kao poučna pesma, tako je, jer pesma ne bi trebalo da ima vanjski cilj, nužno da namera (učenja) u njoj sama bude ponovo ukinuta i u apsolutnosti izmenjena, ne bi li se moglo pokazati da samo sebe hoće. Ali, ovo je samo zamislivo, jer je znanje poput slike univerzuma i u savršenoj slozi sa samim sobom, kao najizvornija i najlepša poezija, po sebi i za sebe već poetsko. Danteova pesma je još uzvišenije prožimanje nauke i poezije, te utoliko više mora njena forma, takođe u slobodnijoj samostalnosti, da bude primerena opštem tipu pogleda na svet.

Poredak univerzuma i raspored građe u tri carstva – pakao, čistilište i raj – jeste isto tako simbolička forma uopšte, nezavisna od posebnog značenja ovih pojmova u hrišćanstvu, tako da se ne vidi zašto u ovoj formi nije moglo svako izvanredno doba da ima svoju božansku komediju. Kao što je u novijoj drami forma od pet činova prihvaćena kao uobičajena, jer se svako događanje može posmatrati u svom početku, razradi, kulminaciji, raspletu i zbiljskom kraju, tako za višu profetsku poeziju i ona Danteova trihotomija, koja bi izražavala vreme u celini, misliva je kao opšta forma, čije bi ispunjenje bilo jedino beskonačno raznoliko, kao što ona snagom originalnog otkrića uvek iznova može da bude oživljena. Međutim, ne samo kao vanjska forma, nego kao simboličniji izraz unutrašnjeg tipa sve nauke i poezije, ona je forma već-

na i sposobna da tri velika predmeta nauke i obrazovanja – prirodu, istoriju i umetnost – obuhvati u sebi. Priroda je, kao rođenje svih stvari, večna noć i kao njihovo jedinstvo, na osnovu koga one u sebi jesu, afelijum univerzuma, mesto udaljavanja od boga kao istinskog centra. Život i povest, kojima je priroda prethodeći stupanj, jeste samo pročišćenje, prelazak ka apsolutnom stanju. Ono je samo u umetnosti sadašnje, koje večnost anticipira, raj života i istinski jeste u centru.

Posmatrana sa svih strana, Danteova poema nije, dakle, pojedinačno delo jednog posebnog doba, jedan poseban stupanj obrazovanja, već uzorno na osnovu opšteg važenja koje je ujedinjeno s najapsolutnijim individualitetom, na osnovu univerzalnosti pomoću koje nijedna strana života i obrazovanja nije isključena, po formi, konačno, koja nije poseban tip nego je tip promišljanja univerzuma uopšte.

Naročiti poredak pesme ka unutra ipak ne može da ima ovo opšte važenje, pošto je izgrađen prema pojmu vremena i posebnim namerama pesnika, tome naprotiv, opšti unutrašnji tip, a ništa se drugo ni ne može očekivati od takvog savršenog umetničkog i naskroz promišljenog dela, čak je opet simbolizovan izvanjski likom, bojom, tonom tri velika dela pesme.

Zarad neobičnosti svoje građe, Danteu je bio potreban za formu vlastitih otkrića u pojedinačnom jedan način potvrde koji mu je jedino nauka onog vremena mogla dati, a koja je za njega takoreći mitologija i opšti osnov koji nosi smelu građevinu njegovih otkrića. Ali i u pojedinačnom ostaje on sasvim veran nameri da bude alegoričan, a da ne prestane da bude istorijski i poetičan. Pakao, Čistilište i Raj su takoreći samo *in concreto* i arhitektonski izveden sistem teologije. Veličine, brojke i odnosi, koje on u njegovoj unutrašnjosti posmatra, bile su ovom naukom propisane te se on u tome namerno okrenuo slobodi otkrića, kako bi svom spevu koji je po građi neograničen dao nužnost i ograničenje kroz formu. Opšta svetost i značenje brojeva je druga izvanjska forma na kojoj se osniva njegova poezija. Tako je uopšte celina logičke i silogističke učenosti onog vremena za njega samo forma, koja njemu mora da bude dozvoljena kako bi dosegao onaj region u kome se nalazi njegova poezija.

Ipak, u ovoj sprezi s religioznim i naučnim predstavama kao onim što je najopštije važeće, koje je njegovo vreme nudilo, Dante nije nipošto tragao za vidom opšte poetske verovatnoće, nego njome štaviše ukida sasvim sve namere da se podiđe grubim čulima. Njegov prvi ulazak u pakao pokazuje, kako je on morao da prikaže, bez nepoetskog nastojanja da ga motiviše ili da učini shvatljivim, u stanju koje je blisko nekom licu, a da ipak nije bilo namere da ga učini za to važećim. Njegovo uzvišenje u očima Beatrice, kroz koju se božanska snaga takoreći na njega upravlja, izražava on u jednom

jedinom redu: ono čudesno svojih sopstvenih doživljaja izmenio je on sam neposredno opet u sličnost s tajnama religije, i potvrdio ove putem još uzvišenije misterije, kao što je on svoj odraz na mesecu, koji podseća na odraz svetlosti na neuznemirenoj vodi, učinio slikom očovečenja boga.

Bogatstvo umetnosti, dubina do koje u pojedinostima stiže namera da se prikažu u unutrašnjoj konstrukciji tri dela sveta, bila bi osobena nauka kao što je u kratkom vremenu nakon smrti pesnika bila priznata od strane njegove nacije, tokom kojeg je uspostavila Danteovu osobenu katedru, koju je prvi preuzeo Bokačo.

Ali nisu samo pojedinačna otkrića svakog od tri dela speva pustila da ono opštevažee prve forme probije, nego se još određenije izrazio njen zakon u unutrašnjem i duhovnom ritmu, pri čemu su ona jedan drugome suprotstavljeni. Pakao, kako je on ono najstrašnije među predmetima, jeste takođe ono najснаžnije u izrazu, najstrožiji u dikciji te po rečima taman i siv. U jednom delu Čistilišta vlada duboka tišina, gde jauci donjeg sveta utihnjuju, na njegovim vrhovima, predvorjima neba, sve postaje boja. Raj je istinska muzika sfera.

Mnoštvenost i raznolikost kazni u Paklu osmišljene su invencijom koja je sasvim bez presedana. Između zločina i muka nema nijedne druge do poetske povezanosti. Danteov duh nije ustuknuo pred strahotama, već ide sve do krajnje granice. Ali dalo bi se pokazati za svaki pojedinačan slučaj da on ne prestaje da bude uzvišen i time istinski lep; jer ono što su ljudi, koji nisu u stanju da shvate ono celo, delom isticali kao nisko nije ništa u njihovom smislu, već nužni element pomešanosti speva zbog koje ga je Dante sam nazvao komedijom. Mržnja zlih, bes božanske naravi (*Gemüths*), koji se izražavaju u Danteovoj strašnoj kompoziciji, nisu deo nasleđa prostih duša. Zaista je veoma sumnjivo, što se sasvim podrazumeva da je proterivanje iz Firence, nakon kog je on od tada vlastitu poeziju uglavnom posvetio ljubavi, pre svega podstaklo njegov duh, koji je dospeo do ozbiljnosti i izuzetnosti, ka najvišem otkriću, u koje je on udahnio celinu svog života, sudbinu svog srca i svoje domovine, skupa s ogorčenošću usled nje. Ali osvetu, koju on sprovodi u Paklu, sprovodi u ime suda sveta, kao pozvani sudija s profetskom snagom, ne prema ličnoj mržnji, već s pobožnošću duše ogorčene grozotama vremena i davno više nepoznate ljubavi prema domovini, kao što on sam na jednom mestu Raja sebe prikazuje, gde kaže: „Ako se ikada dogodi da sveti spev, na koji su položili ruke kako nebo tako i zemlja, i koji me je učinio bledim kroz mnoge godine, nadvlada okrutnost vremena koja me je isključila iz lepog jata, gde sam ja – jagnje – spavao, neprijateljski spram vukova koji su pustošili: s drugim glasom i s novim krznom ja ću se vratiti i na mestu svog krštenja primiti lovor“. On ublažava svojim vlastitim osećanjem užas

muka prokletnika, koji toliko preplavljaju oči skoro na cilju tako mnogo jada da je on rad da zaplače, pa mu Vergilije kaže: Zašto tuguješ?

Već je bilo primećeno da je većina kazni Pakla simbolična za zločine koji su njima kažnjavani, no više ih je to u još opštijem pogledu. Od ove vrste je posebno prikaz metamorfoze, gde se dve prirode istovremeno jedna u drugu i jedna kroz drugu menjaju i razmenjuju takoreći tvar. Nijedna promena antike se ne može meriti po izumu s ovom, te kada bi istraživač prirode ili didaktički pisac mogao da ocrta toliko snažne simbole večne metamorfoze prirode, mogao bi se smatrati srećnim.

Pakao se, kao što je rečeno, od drugih delova ne razlikuje samo po vanjskoj formi prikaza nego po tome što je prevashodno carstvo likova i time plastični deo speva. Čistilište se mora spoznati kao pitoreskni. Nisu samo pokajanja koja su ovde nametnuta grešnicima, delom sasvim slikovita, dovedena do vedrine; već šetnja preko svetog brda pokajništva posebno prikazuje brzu smenu prelaznih prizora, scena i višestrukih dejstva svetla, do njegove krajnje granice, nakon koje pesnik stiže do Lete. Najjači sjaj slikarstva i boja otvara se u opisima božanskog prastarog šumarka ovog predela, nebeske prozirnosti vode, koja je pokrivena njihovom večnom senkom, mlade deve koju on sreće duž priobalja i prispeća Beatriče u oblaku cveća, pod belim velom, ovenčanu maslinama, umotan u zeleni plašt i obučenu u purpur živog plamena.

Pesnik se probio kroz srce zemlje ka svetlu: u tami podzemlja mogao se razlikovati samo lik, u čistilištu se svetlost pali još takoreći s zemaljskom tvari i postaje boja. U raju ostaje samo čista muzika svetla, refleks prestaje i pesnik se uzdiže postepeno ka opažaju bezbojne čiste supstancije samog božanstva.

Pogled na svetski sistem pesnikovog vremena koji je zaodenut mitološkim dostojanstvom, na kvalitet zvezda i meru njihovog kretanja, osnov je na kojem su postavljena otkrića u ovom delu speva, i ako on i u ovoj sferi apsolutnosti dopušta da nastanu stepen i razlika, iznova ih ukida predivnom rečju, koju on dopušta jednoj od sestrijskih duša da izgovori, koju susreće na mesecu: da svako Gde na nebu jeste raj.

Osnov (Anlage) speva donosi sa sobom da su s uzdizanjem kroz Raj raspravljani čak najviši zakoni teologije. Snažno poštovanje ove nauke je preobraženo kroz ljubav prema Beatriči. Nužno je da u odnosu, u kome se opažaju u onome čistom opštem rastvara, poezija postane muzika, uobličavanje nestane, te da bi se Pakao mogao u ovom pogledu pojaviti kao poetičniji deo. Ovde ništa ne može da se uzme sasvim pojedinačno, i posebna se izvrsnost svakog dela dokazuje i istinski spoznaje samo u skladnosti s celinom. Kako se odnos tri dela određuje u celini, tako biva nužno da se prizna da je

Raj čisto muzički i lirski, čak prema nameri pesnika, koja ovo izražava još i u spoljašnjim formama kroz češću upotrebu latinskih reči crkvenih himni.

Dostojna divljenja veličina speva, koja prosijava u prožimanju svih elemenata poezije i umetnosti, dostiže na ovaj način sasvim vanjsko pojavljivanje. Ovo božansko delo nije plastično, ni pitoreskno niti muzikalno, već sve ovo istovremeno u međusobno usklađenoj harmoniji: ono nije dramsko, ni epsko niti lirsko, već njihova osobena, jedinstvena mešavina bez presedana.

Verujem da sam istovremeno pokazao da je ono profetsko, uzorno za svu modernu poeziju. Ono obuhvata sva njena određenja u sebi i nastaje iz njene višestruko pomešane građe kao prvo rastinje koje sebe preko zemlje do neba širi, prvi plod preobraženja. Ko hoće da upozna poeziju poznijeg vremena ne prema površnim pojmovima, nego u njenom izvoru, može da se vežba na ovom velikom i snažnom duhu, kako bi znao kojim sredstvom je obuhvaćena celina novijeg vremena i da je ne ujedinjuje tako lako uvezana nit. Oni koji nisu za to pozvani, mogu odmah na sebe primeniti reči s početka prvog dela:

Vi što ulazite – ostavite svaku nadu.

Izvor:

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, „Über Dante in philosophischer Beziehung“, *Sämmtliche Werke*, I, 5, S. 152 – 164.

Prevod s nemačkog jezika: Nevena Jevtić